

Reinterpretació del tema de la còlera d'Aquil·les

À. Lorena Fuster

Grau de Filosofia, 2019-2022

Universitat de Barcelona

Material docent d'ús exclusiu per a Història de la Cultura.

Projecte d'innovació docent *Periodeia*. <http://www.ub.edu/rimda/content/periodeia>

- Materials amb la temàtica “Reinterpretació del tema de la còlera d’Aquil·les”, elaborats per la Prof. Dra. À. Lorena Fuster Peiró en el si del projecte d’innovació docent *Periodeia*, coordinat per la Prof. Dra. Isabel Méndez Lloret. Els materials estan concebuts pel seu ús a l’assignatura de Formació Bàsica del Grau de Filosofia a la Facultat de Filosofia de la Universitat de Barcelona.
- Aquests materials són el suport visual necessari per poder oferir una interpretació renovada del personatge d’Aquil·les a través del tema de la còlera i, per tant, del tema central de la *Ilíada*. Volem promoure tant la imaginació de l’alumnat a partir de diferents pintures de diverses èpoques com la seva capacitat d’interrogar-se pel que llegeixen i veuen.
- Aspectes legals: els materials visuals utilitzats tenen llicència creative commons, en qualsevol cas es tracta de materials utilitzats sense afany de lucre i amb propòsit exclusivament didàctic.

AQUIL·LES

Ἄχιλλεύς/Ἄχιλλῆος

Pèlida, fill de Tetis, estimat per Zeus, diví,
l'eximi, de peus/cames lleugers, , el millor/el
més valent dels aqueus, destructor de
ciutats/d'homes, implacable, d'ànim de lleó

TESSÀLIA

Johann Heinrich Wilhelm Tischbein

“Ὅμηρον Ὅμηρου σαφερίζειν
“ Explicar Homer amb Homer”

Aristarc

“Los hechos de la *Ilíada* y la *Odisea* sobreviven con plenitud, pero han desaparecido Aquiles y Ulises, lo que Homero se representaba al nombrarlos, y lo que en realidad pensó de ellos. El estado presente de sus obras es parecido al de una complicada ecuación que registra relaciones precisas entre cantidades incógnitas”

Jorge Luis Borges, “Las lecciones homéricas”, en *Discusión, Obras Completas*, Buenos Aires, Emecé, 1989, vol. II, pp. 240-241.

El veritable heroi de la *Ilíada*

Aquil·les: Interpretació més comuna (Aquil·les és l'heroi més destacat a la batalla a més de ser "el millor dels aqueus")

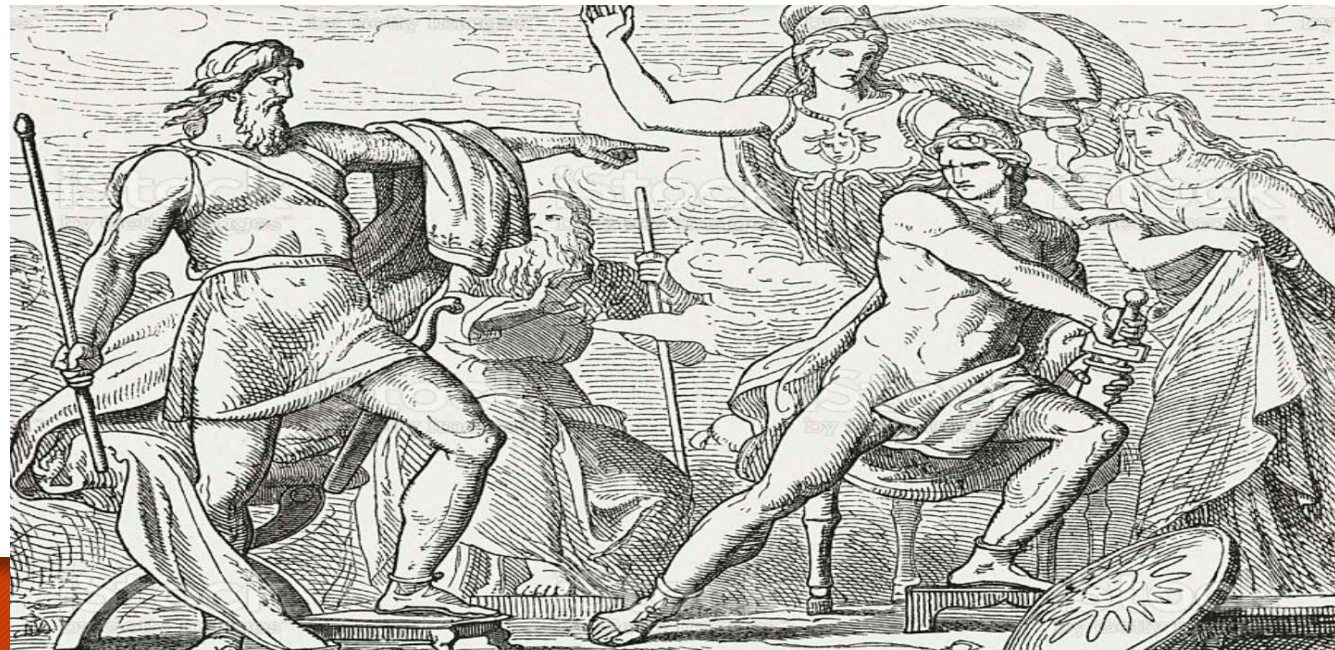
Hèctor: Interpretació de James Redfield a *La tragèdia d'Hèctor* (Hèctor és el personatge més complet, un heroi cívic)

La força: Interpretació de Simone Weil a "*La Ilíada o el poema de la força*" ("El veritable heroi, el veritable tema, el centre de la *Ilíada*, és la força. La força exercida pels homes, la força que sotmet els homes, la força davant la qual es contrau la carn humana").

La força és el dinamisme anònim que regeix el món humà i es manifesta especialment a la guerra

μῆνιν ἄειδε θεὰ Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος
ούλομένην, ἣ μυρὶ Ἀχαιοῖς ἄλγε' ἔθηκε,
πολλὰς δ' ἰφθίμους ψυχὰς Ἄϊδι προΐαψεν
ἡρώων, αὐτοὺς δὲ ἐλώρια τεῦχε κύνεσσιν
οἰωνοῖσί τε πᾶσι, Διὸς δ' ἐτελείετο βουλή,
ἔξ οὔ δὴ τὰ πρῶτα διαστήτην ἐρίσαντε
Ἄτρεΐδης τε ἄναξ ἀνδρῶν καὶ δῖος Ἀχιλλεύς.

La còlera, canta deessa, del pèlida Aquil·les.
funesta, que als aqueus dugué incomptables dolors.
Moltes ànimes fortes cap a l'Hades llençà,
dels herois, als quals convertí en pastura de gossos
i de tota mena d'ocells. El pla de Zeus s'acomplia,
des que es van barallar i es van separar
l'Atrida, rei d'homes, i el diví Aquil·les.

Il·lustració: Agamèmnon, Calcant o Homer,
Atena, Aquil·les, Briseida o Criseida. 1880.

El veritable tema de la *Ilíada*

La còlera d'Aquil·les:

Interpretació que us propose en aquest curs a partir de:

- Marc teòric que afirma el progressiu descobriment de l'esperit
- Enfocament fenomenològic que atorga preeminència a l'exterioritat i hermenèutic que atén al text homèric
- Especificitat de l'imaginari cultural (valors socials, usos lingüístics, representacions artístiques, iconografies)

Qui és Aquil·les?

Fill de Tetis (nereida immortal) i Peleu (rei mortal de Tessàlia)
Bodes (poma de la discòrdia): pre-història del conflicte de la *Ilíada*

Natura híbrida: mortal (taló-peus lleugers)
Morir jove amb màxima glòria o vell sense ella

Criat pel centaure Quiró i Fènix de Beòcia
Acompanyat a la guerra de Troia per Pàtrocle, Fènix i els mirmidons

Amagat a la cort de Licomedes (engendra Neoptòlem/Pirros amb Deidàmia)

Antagonista intern: Agamèmnon (Ifigènia a Aulide i enfrontament per Criseida i Briseida amb què inicia la *Ilíada*)

Antagonista extern: Hèctor (enretirada Aquil·les és la màxima aparició d'Hèctor, Aquil·les assassí de la família d'Andròmaca, Hèctor assassina Pàtrocle i agafa les armes d'Aquil·les, Aquil·les mata Hèctor, retorn del cos)

La seva còlera i les seves conseqüències són el tema de la *Ilíada*

El millor dels guerrers: força, velocitat, capacitat de destrucció

Altres atributs: coneixement de la música i de la medicina

Escenes de la vida d'Aquil·les pintades
per artistes moderns

“L'educació d'Aquil·les” (1838 a 1846),
Eugène Delacroix

"Aquila descubierta entre las filias de Licomedes" (c. 1685), Gerard de Lairesse

“Aquilles descobert per Ulisses i Diomedes”
(c. 1617-1618), Peter Paul Rubens i Anton van Dyck

"Tetis agafa Aquil·les del centaure Quiró"
(1770), Pompeo Battonia

“La còlera d’Aquil·les” (1825), Jacques-Louis David
(Aquil·les, Agamèmnon, Ifigènia i Clitemnestra a Àulide, de
vegades interpretat com Criseida i Atena a Troia)

"Júpiter i Tetis" (1811), Jean-Auguste-Dominique Ingres

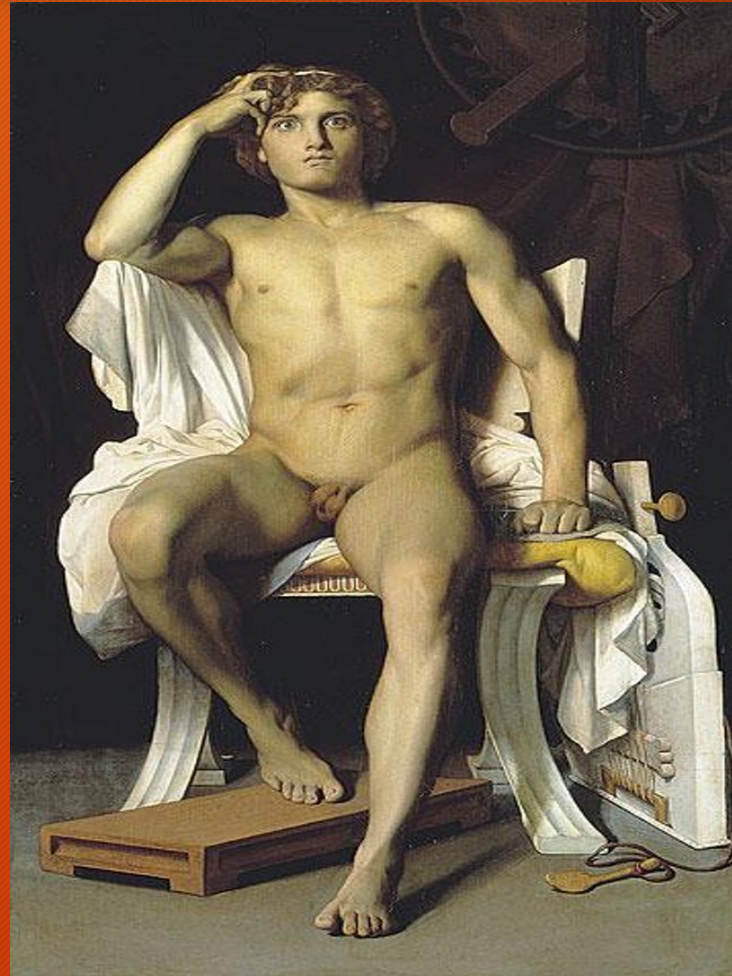
“La reconciliació d’Aquil·les i Agamèmnon”
(1613), Crispijn van de Passe (I),

*Pelidas monitus Vulcania suscipit arma,
Placaturq; datis deniq; muneribus.*

*19 Tumq; suis Phrygios comitat, fertur in hostes,
Atq; ira tristes spirat vbiq; minas.*

"La colère d'Aquiles" (1847)
François-Léon Benouville

Etimologia del nom

➤ Αροί·Ιodor: ἀχείλος: sense llavis (no acosta els llavis al pit matern)

➤ Leonard Palmer (1963), Gregory Nagy (1976): Ἄχι-λ(λ)εύς: ἄχος: dol, patiment propi o patiment pels patiment dels altres. El que dol, el que pena i que el fa penar + λαός: al propi exèrcit o a l'exèrcit contrari

- ἄχος *akhos* dol, pena, aflicció, calamitat, infortuni
- Πενθος *penthos* dol, aflicció, patiment
- ἄλγος *algos* dol, aflicció, patiment

-
- Χολος *kholos* ira, empenyament
 - κotos *kotos* essentiment, rancúnia
 - μῆνις *mēnis* còlera, ira, fúria

Significats del grup 1 i el 2 estan relacionats però no són coincidents

Etimologia del nom

Per què la còlera d'Aquil·les?

Μῆνις: la primera
paraula de la que
considerem la
primera obra
conservada de la
literatura occidental

És el tema que ha de
cantar la musa o la
deessa

Defineix els límits
temporals de la
trama

Anomena una
experiència que
distingeix Aquil·les de
la resta d'herois i que
l'exceptua del sentit
pel qual aquella
guerra/aquell món de
valors té sentit

Μῆνις

- μῆνις : còlera. Traduït per Lluís Segalà (cat. i cast.), Agustín García Calvo (cast.), Emilio Crespo (cast.), Pau Sabater (cat.), entre d'altres per "ira" , i també traduït sovint per "fúria" , "furor" , "ràbia" , "ressentiment": en altres llengües "wrath, anger, sorrow" ; L'etimologia és incerta.
- Potser, tot i que la ñ (eta) és llarga, ve de l'arrel protoindoeuropea que duu a termes com mania μανία. Cf. Sanskrit मेनि mení, "ira, venjança"), Sanskrit मन्यु (manyú, "emprenyament, pena, esperit")
- Μηνίω: encoleritzar-se, irar-se, tindre ressentiment (Il. I, 422 i 488; V, 34; XVIII, 257)
- Altres termes que poden ser traduïts per paraules semblants: θυμός, ὀργή (no hi és a la *Ilíada*, és el terme més utilitzat per referir-se a la ira en les tragèdies).

Μῆνις

- *μῆνις* és emprada per Homer per parlar de la còlera dels déus
- A la tragèdia l'ús del terme refereix a la ira dels déus, com en Homer, però també dels herois.

Èdip: «príncep, per què et deixes dur per aquesta còlera extrema (*μῆνιν τοσήνδε πράγματος στήσας ἔχεις*)?

- Pot ser traduïda com "depressió", com "mania" en aquest sentit?

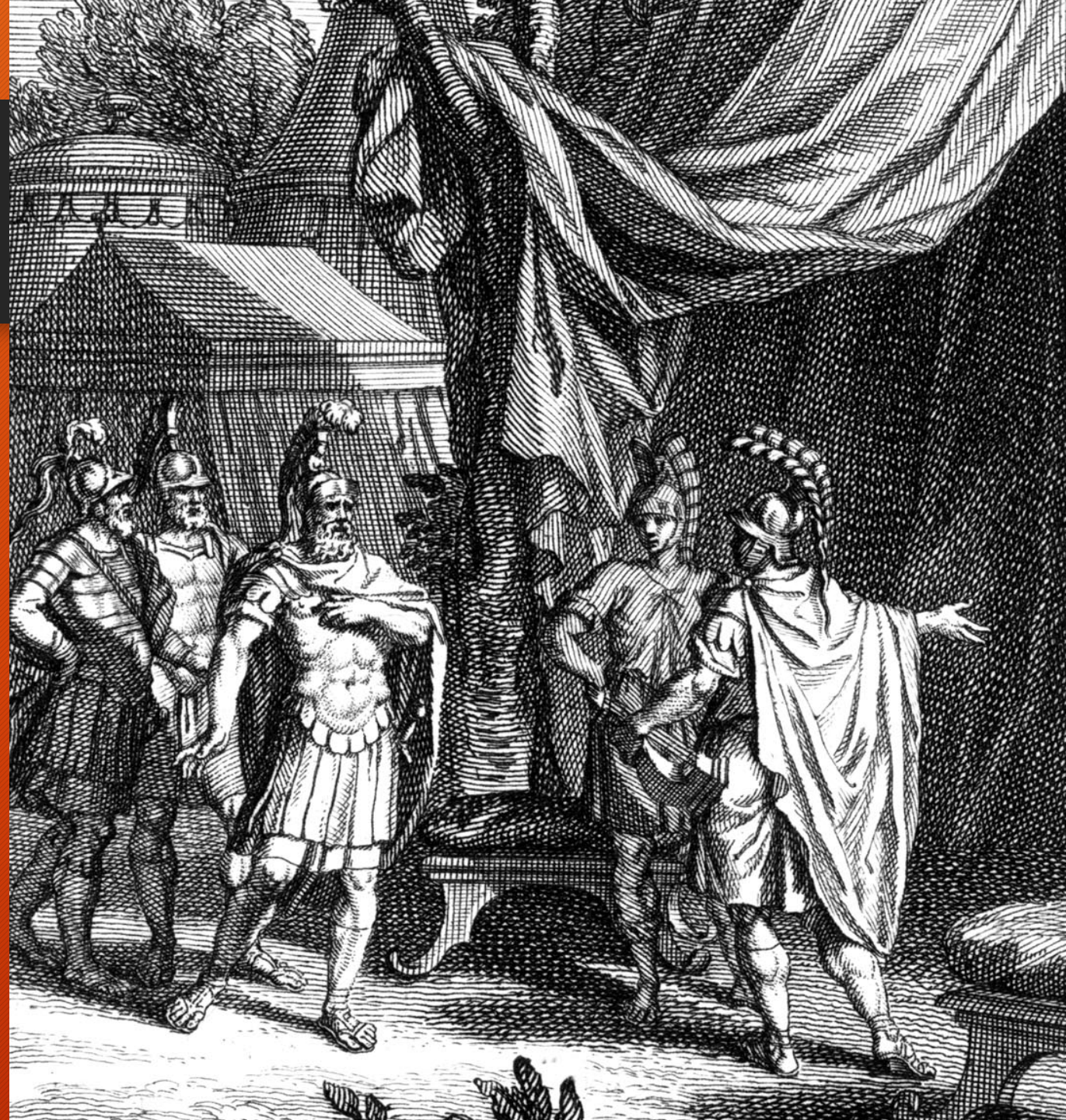
"Así pues, no de "cólera" que por lo general es pasajera, sino de *meni*, que no puede ser sino prolongada y abrumadora, en otras palabras en un grave estado de depresión, padece Aquiles al inicio de la *Iliáda*. Es este grave estado el que ha conducido al héroe a la decisión de abandonar el campo de batalla". Kadaré a partir de Konica

Principals cants de la còlera

- Cant I: disputa d'Aquil·les amb Agamèmnon per retorn de Criseida i per la compensació amb Briseida: el motiu de la còlera
- Cant II: Tetis li mana "roman assegut vora les ràpides naus, cova la còlera contra els aqueus i no participar per res a la guerra".
- Cant IX: ambaixada a Aquil·les per part d'Odisseu, Fènix i Aiant perquè depose la còlera i retorne al combat. Comentaris de Diomedes a Agamèmnon: explicació de la còlera i persistència
- Cant XVI: retrets i súpliques de Patrocle a Aquil·les. Entrada en combat de Patrocle disfressat amb l'armadura d'Aquil·les, èxit de Patrocle/Aquil·les, hybris de Patrocle i mort.
- Cant XIX: deposició de la còlera. Reconciliació amb Agamèmnon, retorn de Briseida i acceptació dels regals. Retorn a la batalla
- Cant XX-XXI: retorn a la batalla, batalla al riu i *aristeia*
- Cant XXII: mata Hèctor i castiga el seu cos
- Cant XXIII: jocs funeraris per Patrocle
- Cant XXIV: retorn del cadàver d'Hèctor a Príam i treva pels seus funerals

Imatges de l'ambaixada a Aquil·les

"Aquil·les rebutja els dons
d'Agamèmnon" (1710),
Bernard Picart

Ambaixada a Aquil·les. Odisseu dreta, amb pétasos, Aquil·les velat i Odisseu, Fènix, Patrocle?/Aiant.

Dibuix lineal de miniatura de figures vermelles beòcies pelike (s. VI a. d. C-IV a. d. C), Berlin Antikensammlung F2121. Dibuix linial Laurent Marcel (1898).

Ambaixada: Aquil·les velat i Odisseu de peu
Tassa atenesa amb figures vermelles, British
Museum E56.

Altres imatges d'Aquil·les velat

Aquil·les velat mentre s'enduen a Briseida.
Calze atenès de figures vermelles, British Museum
E76.

Aquil·les velat i Tetis amb la nova armadura.
Cratera atenesa de figures vermelles, Louvre
G482.

- Per què Aquil·les apareix velat a les representacions dels vasos del s. VI al s. IV a. de C.?

- Què significa?

No hi ha cap passatge en la *Ilíada* que descriu a Aquil·les velat, però hi ha una vintena de representacions trobades que el fan aparèixer d'aquesta manera.

Són els mites, els poemes èpics o les tragèdies que representen d'aquesta manera Aquil·les i les representacions pictòriques dels vasos ho reproduïxen o són les representacions dels vasos que inspiren relats posteriors?

El primer que investiga aquesta qüestió és Laurent Marcel (1898) que al seu article reproduïx dibuixos lineals de les diferents representacions d'Aquil·les

- Possibilitats:

- a) -Dol i còlera per la pèrdua de Briseida i per Patrocle (Neumann, Giuliani, Hubert)
- b) -Dol per la pèrdua de Briseida i per Patrocle i representació d'un costum habitual que transmet el nom d'Aquil·les com el que pena (Leonard)
- c) -Ceguesa per causa de la seva emoció/passió colèrica
- d) -Distància: el vel és la distància, la no presència, la invisibilitat que és el resultat observable de la còlera. Aquesta és la interpretació que sostindré.

El vel misteriós d'Aquil·les

Per què Aquil·les apareix velat a les representacions dels vasos del s. VI al s. IV a. de C.?

-Distància: el vel és la representació de la distància en la que es troba Aquil·les, la no presència, la invisibilitat que és el resultat observable de la còlera.

-Quin tipus de raonament és el que duu a Aquil·les a distanciar-se de la quotidianitat i la batalla?

-La mirada que Aquil·les mostra en la seva resposta del cant IX és la d'una persona a la qual enceguen les seves emocions o els seus sentiments? Pot ser el vel senyal d'aquesta ceguesa?

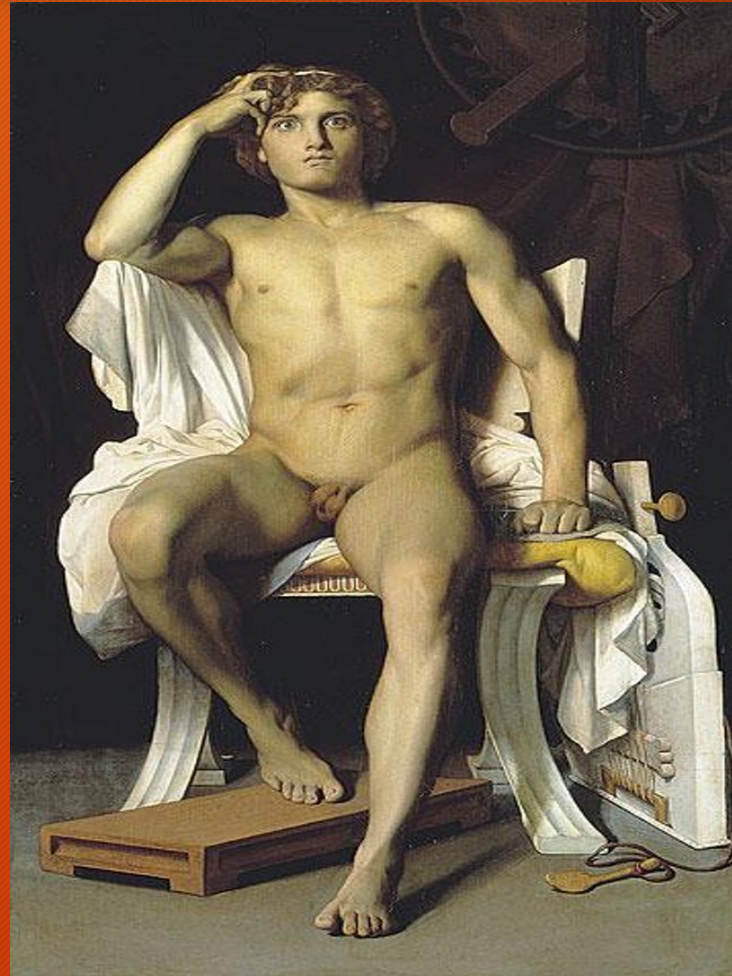
-Què posa en qüestió Aquil·les?

-Diries que el raonament d'Aquil·les va errat?

-Quins raonaments l'havien precedit al cant I? Qui havia fet un raonament semblant al cant II?

El vel misteriós d'Aquil·les

"La còlera d'Aquil·les" (1847) François-Léon Benouville

Fixa't en el títol i amb la diferència a l'hora de representar l'Aquil·les colèric respecte de les pintures de Rubens, Tiepolo, David i Fournier que també pretenen ser escenes que representen la còlera d'Aquil·les.

Peter Paul Rubens

"Achilles vertoorn op Agamemnon" (1630-1635)

Giovanni Battista Tiepolo

“Minerva trattiene Achille dall'uccidere Agamennone” (1757)

Jacques-Louis David

- "La colère d'Achilles" (1825)

Louis Édouard
Fournier

“La colère d’Achilles”,
Premio di Roma di
pittura 1881

Qui és l'altre que duu vel?

Príam és l'únic home que apareix velat a la Iliada:

*Iris de peus de tempesta va alçar-se per dur-li el missatge
i va arribar a casa de Príam, i plors i laments va trobar-hi.
Els fills, asseguts a dins de la cort al voltant del seu pare,
xopaven les llàgrimes els vestits, i l'ancià, enmig dels altres,
embolicat amb el mantell, plorava i tenia
el cap i el coll coberts d'un munt de fems que per sobre,
després de rebolcar-s'hi, s'havia tirat a grapades.*

Cant XXIV, 159-165.

Elements peculiars d'Aquil·les comuns amb d'altres personatges:

-La còlera, amb els déus

-Fill d'immortal, amb Helena, Sarpèdon, Enees

-El vel, amb Príam

-La relació amb l'art de representar allò que està succeint (cant i lira), amb Helena (brodat) (i amb el mateix Homer (poema)

-I amb Andròmaca?

Quins altres elements acomunen
els éssers humans en la *Ilíada*?

El penediment que acomuna

Ismail Kadaré: "El mito vive. La cólera de Aquiles"

"Todo este batallón, enarbolando restos de piedras, arcillas y armas oxidadas, han cortado, han borrado el camino que conduce hacia Homero. La versión homérica del drama de Troya, antes que la descripción de una guerra y de una posguerra, es otra cosa. Es la turbación que provoca la matanza, lo que en algunas lenguas se llama 'presa de la sangre'. Es la historia de un arrepentimiento, el más grande arrepentimiento que ha conocido hasta hoy nuestro planeta. Es el cepo primero, y por desgracia el último hasta el presente, en que quedó atrapada la conciencia griega y junto con ella la de toda nuestra civilización. Todas las guerras que en conjunto ha librado la raza humana no han dado lugar ni a la mitad de ese arrepentimiento".

El dolor que acomuna

Rachel Bernaloff: *De la Ilíada*.

“Tots els homes viuen en el dolor: la veritable igualtat no té cap altre fonament, Homer ha volgut que fos precisament el vencedor qui ho recordés al vençut. Per salvar l'honor del suplicant, però també per descarregar-se d'una responsabilitat penosa, Aquil·les s'amaga darrere de la fatalitat. Príam rep en silenci la lliçó de l'assassí dels seus fills” (p. 59).

La força/la violència/la mort que acomuna

Simone Weil, "La *Ilíada* o el poema de la força"

"La força és allò que fa, de qualsevol que li és sotmès, una cosa. Quan s'exerceix fins al final converteix l'ésser humà en una cosa en el sentit més literal perquè en fa un cadàver. Hi havia algú i, uns moments després no hi ha ningú. És un quadre que la *Ilíada* no es cansa mai de presentar-nos" (p. 79).

"En néixer tots són destinats a patir la violència; heus aquí una veritat a la qual l'imperi de les circumstàncies lliga els esperits dels homes. El fort no és mai absolutament fort, ni el feble absolutament feble, però l'un i l'altre ho ignoren. No es creuen de la mateixa espècie; ni el feble es veu a si mateix semblant al fort, ni és vist com a tal" (p. 89).

Bibliografia

- Alexander, Caroline, *La Guerra que mató a Aquiles. LA verdadera historia de la Ilíada*, Barcelona: Acantilado, 2015.
- Bernal, Rachel, *De l'Illade*, Nova York: Brentano, 1943 [*De l'Ilíada*, Palma: Lleonard Muntaner, 2012; *De la Ilíada*, Barcelona, Minúscula, 2009].
- Cairns, Douglas L, *Aidōs: the psychology and ethics of honour and shame in ancient Greek literature*, Oxford and New York: Oxford University Press, 1993.
- —“Anger and the Veil in Ancient Greek Culture,” *Greece and Rome (Second Series)* 48: 18-32, 2001.
- Döhle, Bernhard, “Die ‘Achilleis’ des Aischylos in ihre Wirkung auf die attische Vasenmalerei des 5. Jahrhunderts,” *Klio* 49, 1967, 63-149.
- Ferrari, Gloria, “Figures of Speech: The Picture of Aidōs,” *Mêtis* 5, 1990, 185-200.
- Friis Johansen, Knud, *The Iliad in Early Greek Art*, Copenhagen: Munksgaard, 1967.
- Garrigasait, Raül, *La ira*, Barcelona: Fragmenta, 2020.
- Huber, Ingeborg, *Die Ikonographie der Trauer in der griechischen Kunst*, Mannheim, 2001.
- Kadaré, Ismail, “El mito vive. La cólera de Aquiles”, *Kosmopolis* 04, Barcelona: CCCB. http://www.cccb.org/rcs_gene/TSAK04kadare_CAST.pdf
- Laurent, Marcel. 1898. “L’Achille voilé dans les peintures de vases grecs,” *Revue archéologique* 3ème Série 33: 153-86.
- Lowenstam, Steven, *As Witnessed by Images: The Trojan War Tradition in Greek and Etruscan Art*, Baltimore, 2009.
- Míguez Barciela, Aida, *Mortal y Fúnebre. Leer la Ilíada*, Madrid: Dioptrías, 2016.
- Mommsen, Heide, *Exekias I: Die Grabtafeln*. Kerameus: Forschungen zur Antiken Keramik. II Reihe. Mainz/Rhein, 1997.

- Monsacré, Hélène, *The Tears of Achilles*, Hellenic Studies Series 75, Washington, DC: Center for Hellenic Studies, 2018.
- Muellner, Leonard, "Grieving Achilles", a *Homeric Contexts: Neoanalysis and the Interpretation of Oral Poetry*, eds. Franco Montanari, Antonios Rengakos, Christos Tsagalis, Berlin and Boston: Walter de Gruyter GmbH, 2012, 197-220.
- Nagy, Gregory, "The Name of Achilles: etymology and epic," a A. M. Davies and W. Meid, (eds.), *Studies in Greek, Italic, and Indo-European Linguistics*, Innsbruck, 1976, 209-37.
- Neumann, Gerhard, *Gesten und Gebärden in der griechischen Kunst*, Berlin, 1965.
- Palmer, Leonard, *The Interpretation of Mycenaean Greek Texts*, Oxford: Oxford UP, 1963.
- Redfield, James, *La tragedia de Héctor*, Barcelona: Destino, 1992 (Versió de. *Nature and Culture in the Iliad: The Tragedy of Hector*, Chicago: University Press, 1975).
- Schadewalt, Wolfgang, *Von Homers Welt and Werk*, Leipzig: Koehler and Amelang, 1944.
- Robert, C., "Die Gesandtschaft an Achilleus," *Archäologischer Zeitung*, XXXIX, II: 138-54, 1881.
- Shapiro, H. Alan, "The Iconography of Mourning in Athenian Art," *American Journal of Archaeology* 95, 1991, 629-656.
- Snell, Bruno, *Die Entdeckung des Geistes. Studien zur Entstehung des europäischen Denkens bei den Griechen*, Hamburg, 1946 [El descubrimiento del espíritu. Estudios sobre la génesis del pensamiento europeo en los griegos, Barcelona: Acantilado, 2007].
- Taplin, Oliver, "Aeschylean Silences and Silences in Aeschylus," *Harvard Studies in Classical Philology* 76, 1972, 57-97.
- Weil, Simone, "L'Illiade ou le poème de la force", *La Source grecque*, París: Gallimard, 1953 (Anteriorment publicat en *Cahiers du Sud*, desembre 1940-gener 1941, sota el pseudònim Emile Novis ["La Ilíada o el poema de la força", *Ecrits sobre la guerra*, Alzira: Bromera, 1997 i en *La fuente griega*, Madrid: Trotta, 2005].